

Brytere

hjelpemidler for
mestring, påvirkning og deltagelse

av

Svein Lillestølen

INNHALDSFORTEGNELSE

INNLEDNING

DEL 1

1.1 BRYTERE MED MENING

1.2 MÅL OG METODER

1.3 OBSERVASJON, KARTLEGGING OG UTPRØVING

- INTERESSEKARTLEGGING
- FINNE RIKTIG BRYTER OG POSISJON
- DET FØRSTE BRYTERTRYKKET

1.4 VARIASJON OG/ELLER EKSPANSJON

DEL 2

2.1 PRESENTASJON AV NOEN AKTUELLE HJELPEMIDLER

Kopieringsrettigheter: Vi oppfordrer til at heftet kopieres og distribueres, men setter pris på at kilden oppgis.

INNLEDNING

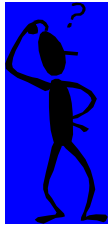
Det å få mulighet til å styre tilgangen på noe man liker er av stor betydning for et hvert menneskes livskvalitet og utviklingsmuligheter. Dette idéheftet fra M-seksjonen ved Torshov Kompetansesenter vil argumentere for at brytere kan være en døråpner når det gjelder å gi personer med multifunksjonshemming slike muligheter. Heftet er basert på mange års erfaring fra arbeid med opplæring og aktivisering av denne gruppen mennesker og fra veiledning av deres nærpersoner. Det bygger på erfaringer fra ulike prosjekter som jeg har deltatt i sammen med spesialpedagog Espen Ursin og spesialpsykolog Knut Slåtta. Prosjektene har alle hatt som overordnet mål å vinne kunnskap og innsikt for å bedre multifunksjonshemmedes muligheter for mestring og deltagelse. Heftet er et forsøk på å formidle noen av erfaringene og refleksjonene vi har gjort oss i tilknytning til dette arbeidet. Det faller derfor naturlig for meg å skrive i "vi"-form, selv om dette heftet er forfattet av undertegnede.

Del I understreker viktigheten av målarbeid, og antyder noen mål som ofte er aktuelle i aktivisering og opplæring av denne gruppen mennesker. Ofte involverer mål om større egenaktivitet for denne gruppen bruk av hjelpemidler. I den I får du også tips om hvilke utprøvinger, observasjoner og vurderinger som bør ligge til grunn for valg av denne type utstyr. Et annet kapittel handler om hvilke refleksjoner man bør gjøre seg i det videre arbeidet. Skal man fokusere på ny læring eller primært tenke variasjon i bredden av aktiviteter?

Del II gir en oversikt over hjelpemidler som kan være aktuelle. Ut fra våre erfaringer forsøker vi presentere fordeler og ulemper ved et utvalg av det utstyr som finnes på markedet.

DEL I

1.1 BRYTERE MED MENING

Brytere har åpnet for langt større deltagelse på ulike livsområder for mange mennesker med dyp og alvorlig utviklingshemming,. Dette heftet forsøker å understreke at denne type hjelpemidler i svært mange tilfeller har vært forløsende for mennesker som i årevis har vært preget av passivitet. Vi har ofte sett at når disse menneskene gis mulighet for aktiv medvirkning trer de tydeligere fram som handlende individer. Fra en tilskuerposisjon går de over til aktivt å bidra og gir omverdenen indikasjoner på hva de liker og ikke liker. Årelang erfaring innenfor dette feltet har overbevist oss om mulighetene som ligger i denne teknologien.

Vi ønsker å stimulere til bevissthet omkring innføring og bruk av denne type hjelpemidler. På samme måte som med data, ser vi fra tid til annen eksempler på at bryterbruk beskrives som et mål i seg selv, kanskje fordi det etter hvert har blitt ganske vanlig å anvende brytere i arbeid med mennesker med multifunksjonshemming. Det er derfor viktig at vi i dette arbeidet tar utgangspunkt i **hensikten** med aktiviteten før vi finner den **metode** og de (hjelpe-) **midler** som er best for å imøtekomme denne.

Dette poenget kan illustreres med følgende eksempel. Per er en sterkt multifunksjonshemmet gutt som har skoletilbud i en m-klasse på en barneskole. Lærerne hans har i fellesskap kommet fram til et overordnede mål om at Per skal lære årsak/virkning forståelse. Det vil si at de ønsker at han skal lære å forstå at han med sine handlinger kan påvirke, styre noe i omgivelsene sine. Det kan være ulike veier til dette målet. Musikk læreren bestemmer seg for å undersøke om Per kan bruke den "aaah"- lyden som han av og til kommer med, til å påvirke sitt spill på pianoet. Kun når Per uttrykker lyden sin, spiller han den strofen han vet Per liker så godt. Klasseforstanderen arbeider etter samme overordnet mål, men velger en annen innfallsvinkel. Han har observert at gutten har vist interesse for en politibil med blinkende lys og ulende sirener og en del andre batteridrevne leker. Han har innredet en aktivitetskrok i et skjermet hjørne av klasserommet med muligheter for bryterstyring. Per får en hodebryter montert på rullestolen sin, og kan med en liten hodevridning mot venstre aktivere bryteren og dermed starte lekebil. I starten må han ha litt hjelp, men etter hvert ser det ut som han jobber mer og mer ivrig og målrettet for å få i gang politibilen. Målet for aktivitetene var altså i begge tilfeller å øke Pers mulighet for å delta. Det var også viktig at han etter hvert kunne få en forståelse av sin egen påvirkningsmulighet. Det er altså viktig å skille mellom

det overordnede målet, hensikten med det hele, som var *å lære årsak/virkning forståelse*, og den **metode** og/eller de **hjelpemidler** som kan være aktuelle for å nå dette målet.

1.2 MÅL OG METODER

I det følgende omtaler vi noen mål som kan være aktuelle i arbeid med mennesker med multifunksjonshemming, der brytere inngår som viktige hjelpemidler. Vi er klar over at det ikke er naturlig å operere med strenge målformuleringer i alle sammenhenger, men vi tror likevel at alt arbeid med mennesker bør være gjennomtenkt. Når vi nå går over til å presentere noen mulige mål, er det viktig å være klar over at dette bare er et utvalg av mulige mål. Vi ønsker først og fremst at presentasjonen skal inspirere til ryddighet i denne prosessen.

- **Lære årsak/virkning forståelse**

Er du i minste tvil om at den funksjonshemmede forstår sammenhengen mellom egen handling og konsekvensen av denne, bør du kanskje starte med å gi mulighet for denne type erfaringer. Det vil si at du i begynnelsen ikke har andre mål enn at hun/han skal få en forståelse av at de selv er i stand til å skape en forandring; påvirke noe utenfor seg selv. Denne innsikten er helt grunnleggende for den videre utviklingen. De aller fleste lærer dette, noen raskt, andre over tid. Bruk av bryter kan gi muligheter for å skape tydelige, regelmessige og attraktive sammenhenger. Bryteren kan arrangeres slik at den framstår som maksimalt tydelig mot bakgrunnen (f.eks gul bryter mot sort bakgrunn) Det vil også være mulig å gjøre trykkeflaten taktilt tydelig, ved å lime på sandpapir, tøy eller lignende. Plasseringen kan være fast, og konsekvensen av brytertrykk kan om ønskelig være nøyaktig den samme fra gang til gang, slik at personen erfarer at nøyaktig samme handling fører til samme konsekvens. Videre kan brytere anvendes for å finne fram til interessante ting som fanger den enkelte. (se kapittel 1.3 om kartlegging og utprøving) En annen viktig kvalitet ved bryterstyring er at konsekvensen følger umiddelbart etter brytertrykk. Utstyret gjør det mulig å arrangere sammenhenger som framstår som mye klarere en hverdagens kanskje kaotiske inntrykk. Bryterstyring av spennende stimuli har for mange vært en åpning til videre forståelse og utvikling.

- **Gi muligheter for deltagelse i lek og fritidsaktiviteter**

Dersom en slik årsak/virkning forståelse er etablert, er det ofte viktig å gi muligheter for anvendelse av denne innsikten i flere og nye sammenhenger. Målet kan være å etablere gode lekeaktiviteter for moro og avkobling. Det har stor egenverdi at barnet lærer å leke, både alene og sammen med andre. Det er også en kjent sak at barn lærer mye gjennom lek. Mens såkalte normale barn nærmest selv sørger for å skaffe seg nødvendige erfaringer og lærer av disse, må vi i langt sterkere grad legge forholdene til rette for at sterkt utviklingshemmede barn kan bli handlende og kan lære av sine erfaringer. Et eksempel kan være at man ønsker at barnet skal lære turtaking; din tur, min tur. Oversiktlige lekesituasjoner kan skapes mellom et funksjonshemmet og et funksjonsfriskt barn. Vi kan f.eks se for oss at de kjører en lekebil til hverandre ved hjelp av brytere. Det funksjonsfriske barnet sørger for å snu bilen. Et annet eksempel kan være at to barn sender spennende gjenstander til hverandre ved hjelp av en bryterstyrt elektrisk heisekran. En slik aktivitet vil også kunne by på gode muligheter for kommunikasjon knyttet til samhandlingen.

For unge og voksne kan målet være å etablere gode fritidsaktiviteter. Også her kan det være nyttig å skille mellom aktiviteter som primært har en egenverdi og aktiviteter som arrangeres med tanke på ny læring. Målet kan være å lære å mestre en fritidsaktivitet. Et eksempel kan være Lars, som i følge foreldrene har vist interesse for TV. Da han så fikk sin egen leilighet ble det lagt til rette for bryterstyring av videospilleren. Lars fikk en hobbykrok som han selv kunne oppsøke for å se på favorittvideoene sine. Det lå læring i det å få etablert aktiviteten, men siden ble dette først og fremst en verdifull fritidsaktivitet.

- **Gi muligheter for deltagelse i dagliglivsaktiviteter**

Et annet aktuelt mål for mange er større deltagelse i egen hverdag. Dersom du tenker gjennom den enkeltes dag, både på dagsenter og hjemme, ligger det mange muligheter for aktiv deltagelse ved hjelp av bryter. Alt elektrisk utstyr kan i teorien tilpasses for bryterstyring. Med det utvalget av hjelpemidler som finnes i dag, kan det aller meste av brune- og hvitevarer kobles opp uten spesielle tilpasninger. Tar du for deg rom for rom, finner du kanskje ut det i stuen kan legges til rette for bryterstyring av video, TV og stereoanlegg. På kjøkkenet kan bryteren styre miksmaster, kjøkkenmaskin, kaffetrakter, mikrobølgeovn (m/vriknapp) osv. På badet kan hårtørkeren styres. På soverommet kan det monteres bryter over senga som gjør det mulig å skru på et lys eller en radio. Det overordnede målet vil altså være å gi muligheter for økt deltagelse i dagliglivet.

- **Styrke kommunikative ferdigheter**

Alle mennesker med alvorlig og dyp utviklingshemming, har store problemer både med å forstå og med å gjøre seg forstått. Mange har ikke lært funksjonelle måter å påvirke mennesker rundt seg på. Antagelig er det slik, at forut for all spesifikk språkutvikling ligger visse grunnlagsferdigheter eller grunnsteiner som må på plass. Det hadde vært ønskelig at det ble utviklet et pensum basert på kunnskaper om disse ferdighetene. Dette kunne igjen danne grunnlag for opplæringsmål innenfor kommunikasjonsopplæringen. En slik grunnstein er forståelsen av turtaking; selve vekselspillet i all kommunikasjon (se eksempelet på forrige side). En annen grunnstein er det som noen ganger omtales som sosial kontingens, dvs. at man forstår at man er i stand til å påvirke et annet menneske. Som opplæringsmål kan dette nedfelles i gradvis mer avanserte måter å påvirke på. Vi har ofte erfart at brytere har gitt muligheter for oppøvelse av denne type ferdigheter, Enkle "be om" uttrykk kan formidles via enkle bryterstyrte talemaskiner. Dette kan for noen være utgangspunkt for å lære mer avansert ekspressiv kommunikasjon som inkluderer bruk av symboler som den funksjonshemmede velger ved hjelp av bryterstyring. Ofte ser vi at det å få til egenaktivitet i ulike sammenhenger, for eksempel gjennom lek og fritidsaktiviteter er et godt utgangspunkt for introduksjon av valgsituasjoner og siden for introduksjon av symboler. Kommunikasjon er et område som krever særlig innsats for å sikre utvikling. Det er av avgjørende betydning for tilegnelse av kommunikative ferdigheter at man hele tiden gis utfordringer på det nivå man befinner seg.

- **Betjening av kommunikasjonshjelpemidler**

Mange multifunksjonshemmede vil ha nytte av kommunikasjonshjelpemidler som enkle talemaskiner og bryterstyrte peketavler. Enkelte vil også ha nytte av mer avansert databasert utstyr som for eksempel Rolltalk. Aktuelle mål i denne sammenheng kan være knyttet til selve betjeningen av hjelpemiddelet, til symbolinnlæring, til selve forståelsen av at man kan kommunisere via et slikt medium, og til anvendelse av hjelpemiddelet i funksjonelle sammenhenger. Generelt kan det sies at jo mer selve betjeningen er automatisert, jo mer kan brukeren konsentrere seg om selve kommunikasjonen. Vi ser for eksempel stadig at de som har lang erfaring i bryterbruk fra annen sammenheng, i langt større grad enn andre klarer å holde fokus på tavla eller skjermen, når kommunikasjonen skal forgå via et slikt medium. I en del tilfeller ser vi også at kompetanse på betjening av flere brytere er nødvendig for styring av hjelpemiddelet. Et annet aktuelt mål kan være knyttet til mestring av scanning; det å kunne søke mellom aktuelle symboler og deretter bekrefte valget. Denne

ferdigheten inkluderer ofte bruk av en eller flere brytere og en forståelse av selve søkeprosessen.

- **Oppøve fysiske ferdigheter**

Ofte kan brytere benyttes for å motivere til fysisk trening. Det forutsettes da at eleven har lært å bruke bryter, slik at målet primært blir å fremme aktivitet som igjen kan gi viktig fysisk trening. Det å løfte en arm eller et kne, eller å snu seg på matta, kan gå lettere dersom aktivitet etterfølges av noe morsomt. Jonas trengte gå-trening, men var ikke så glad i å gå. Det ble satt opp to stoler med noen meters avstand mellom. På begge stolene ble det lagt en "mattebryter", som slo seg på når Jonas satte seg ned. Bryterne aktiverte et musikkanlegg og diskolys. Med blinkende lys akkompagnert av Jonas favorittmusikk gikk øvelsene som en lek.

- **Lære enkelt type arbeid**

For mennesker som av fysiske årsaker er forhindret fra å delta i vernet arbeid, men som ville ha glede av å bidra i arbeidsprosessen, kan bryterstyring åpne for muligheter. Vi kjenner multifunksjonshemmede som aktivt deltar i lysestøping, strikking, rullebåndtransport. Denne type aktiviteter gir også ofte gevinster i form av økt anseelse og bedret selvfølelse.

1.3 OBSERVASJON, KARTLEGGING OG UTPRØVING

Det vil alltid være nødvendig med en observasjons/kartleggings- og utprøvningsfase før en aktivitet etableres. Vi vil her si noe om tre momenter som alltid vil være sentrale når man anvender denne type hjelpemidler:

1. Finne noe som interesserer personen.
2. Finne fram til en hensiktsmessig bryter og bryterplassering.
3. Finne fram til optimale styringsbetingelser; med eller uten "timer", lengde på "timer" og passende rammer for aktiviteten.

Det er selvsagt også andre forhold det hadde vært viktig å få vite noe om, som kognitivt nivå, språkforståelse osv. Det er imidlertid dessverre slik at jo mindre en person foretar seg, dess spinklere blir observasjonsgrunnlaget. Det finnes dessuten lite ferdig utarbeidet kartleggingsmaterieell som egner seg for denne gruppen mennesker. Vår erfaring er likevel den, at dersom man lykkes i å få i gang noe egenaktivitet, gir dette oss ofte bedre innsikt i hvilke muligheter personen har for videre læring. Her følger noen tips for hvordan man kan gå fram for å vinne innsikt innenfor de tre områdene som er nevnt ovenfor.

INTERESSEKARTLEGGING

Mange mennesker med multifunksjonshemming kan virke interesseløse og passive. En avgjørende forutsetning for å få i gang egenaktivitet er at vi klarer å finne fram til noe som kan interessere den enkelte. Det kan derfor være lurt å gå systematisk til verks. Man bør sørge for å samle et bredest mulig utvalg effekter. Antakelig vil man ha en god begynnelse med gjenstander som finnes i de fleste hjem: Et stereoanlegg med musikk innenfor et mest mulig variert spekter, videospiller med videoer som innehar spennende visuelle og auditive kvaliteter, elektrisk fotbad, vifte, hårføner og ulike varianter av vibrasjonsgjenstander. Vi synes å registrere forskjeller på barn og voksne i varheten for det som presenteres. Ofte viser barn en langt mer nysgjerrig og utforskende tilnærming. Det kan av den grunn være lettere å finne fram til interessante gjenstander/aktiviteter. Når det gjelder voksne kan det være viktig å tenke utradisjonelt i valg av stimuli. Noen viser interesse for ganske uvanlige effekter som lyden av en drill, et jetfly, blinkende oransje veivesenlys osv. Kanskje er det slik fordi de over år har vært nødt til å stenge ute mange inntrykk, fordi de for dem var meningsløse. Muligens kan de mer uvanlige stimuli ha større appell nettopp fordi de representerer noe nytt.

Ved denne type kartlegging som vi her omtaler, er det du som kjenner den funksjonshemmede best som blir nøkkelpersoner i det å fortolke reaksjonene. Vi er i denne sammenheng særlig opptatt av hvorvidt det som presenteres er av interesse eller ikke. Du bør så nøyaktig som mulig foreta skriftlige registreringer av resultatene. Det kan noen ganger være lurt å forsøke å gradere interessen på en skala, slik at du kan sammenligne interessen for det som presenteres. Det er også viktig å merke seg hva personen faktisk gjør i møte med nye stimuli, situasjoner. Foretar han/hun seg for eksempel noe nytt? Det er også viktig å ta pauser når det er behov for det. Under selve presentasjonen bør du variere posisjon og på denne måten sjekke ut om personen snur seg etter stimuliene. Dette kan ofte være en indikasjon på om noe er

interessant eller ikke. Videre bør du merke deg ved hvilken avstand ting fenger mest.

Når det gjelder selve kartleggingen er det ulike muligheter. Det ene handler om selve presentasjonsformen:

- uten bryter
- med bryter

Det andre handler om hva slags tidsperspektiv man velger:

- intensivt
- over tid

Blanding av den handikappedes forutsetninger og egenart, og hva som er praktisk mulig, er ofte avgjørende for hvilken strategi man velger. Det ideelle kan ofte være en kombinasjon av ulike strategier. Her følger en noe mer detaljert beskrivelse av mulige alternativer:

Uten bryter

Dersom du er usikker på om personen forstår sammenheng mellom brytertrykk og konsekvensen som følger, bør du velge å presentere stimuliene direkte, det vil si uten at det stilles noe krav til handling. Presenter én og én effekt. Det er særlig viktig å legge merke til reaksjonene når noe skruses av eller på. Noen ganger kan reaksjonene være svært små og unselige. Det er da svært viktig at det er folk med på kartleggingen som kjenner den som utredes og kan legge merke til og fortolke uttrykkene riktig. Det kan være lurt å gjøre seg notater underveis. Har du anledning til å videofilme kartleggingen kan du i ro og mak i etterkant analysere hva som skjedde.

Med bryter

Dersom det som skal presenteres kan bryterstyres, kan dette være en god måte å få målt interessen på. Man må da vite at personen har forståelse av sammenhengen mellom brytertrykk og konsekvensen som følger. Stimuliene kan demonstreres noen ganger ved trykk på bryteren. Deretter er det viktig at du tar seg tid til å vente. Det er svært viktig at personen ikke opplever krav og forventning i situasjonen. Interessen for det som presenteres kan på denne måten måles direkte; enten ved å telle antall brytertrykk (med "timer"-funksjon), eller ved å måle varigheten på det enkelte trykk (med holdefunksjon).

Intensivt

Ved enkelte kompetansesentre, skoler eller hjelpemiddelsentraler finnes såkalte brytotek, som er en samling brytere og gjenstander som kan bryterstyres. Ved enkelte av disse brytotekene foretas det interessekartlegginger. Dersom kartleggingen foretas på et slikt sted, gjøres det gjerne en intensiv undersøkelse som kan vare i 2-3 timer. En kan også foreta en tilsvarende undersøkelse i hjemmemiljø. Ved denne type kartlegging kan man være heldig å få indikasjoner på hva som interesserer og hva som ikke interesserer. Det kan imidlertid forkomme at resultater man kommer fram til der og da ikke har gyldighet over tid. Det hender for eksempel at noe har nyhetens verdi, men fort blir uinteressant, eller motsatt; at en gjenstand som ikke fenger umiddelbart, over tid likevel kunne tenkes å bli interessant. Denne type kartlegging kan ofte gi indikasjoner på hva som bør prøves ut over tid.

Over tid

Har du anledning til å prøve ut effekter over tid, for eksempel en 14 dagers periode, kan dette ofte gi et riktigere bilde. Du vil da kanskje kunne luke bort de effektene som kun hadde nyhetens interesse og lettere kunne avgjøre hva som vil fungere over tid. Dersom utprøvingen forgår i kjente omgivelser, kan dette også være fordelaktig. Det er viktig at du har en plan for utprøvingen og at det gjøres registreringer underveis.

FINNE RIKTIG BRYTER OG POSISJON

I noen tilfeller er dette veldig greit. Motorikken og forståelsen kan være så god at han/hun kan betjene flere typer brytere. Personen kan ha erfaring i bruk av brytere fra før og har kanskje til og med sin egen. I slike tilfeller bør valget styres av målet for aktiviteten som bryteren inngår i. Trenger personen for eksempel øvelse i å se likheter og forskjeller på geometriske figurer, kan man bruke innpassningsbrytere med like og ulike former. Skal han derimot trene på scanning i et dataprogram, må du velge den bryteren som er lettest å betjene fra en god sittestilling.

Dersom du er ute etter å få i gang det første brytertrykket, hos en person med stor motoriske vansker, bør du lete etter den bryteren og den posisjonen som gjør det lettest mulig for personen å betjene. Det finnes i dag et stort utvalg av brytere og det vil som regel være mulig å finne en bryter som passer den enkelte. Det kan imidlertid være et nitidig arbeid å finne fram til den beste bevegelse og bryterplassering. Du bør i dette arbeidet så langt det er mulig, rådføre seg med en fysioterapeut eller en ergoterapeut. Det bør også jobbes med å finne den optimale sittestilling for bryterstyringen, ofte omtalt som utgangsposisjon.

DET FØRSTE BRYTERTRYKKET

Det finnes ikke noen fasiløsning på hvordan man lærer mennesker med multifunksjonshemming bryterstyring. Det finnes imidlertid noen huskereglar:

☞ Vis personen hva han oppnå og hvordan

Dette kan gjøres på flere måter. Du kan selv vise at du trykker på bryteren og utløse den "interessante" effekten. Du kan plassere bryteren innenfor et bevegelsesmønster personen allerede har, slik at han tilfeldig berører bryteren. Du kan også føre bryteren mot den kroppsdel han skal betjene den med. Det kan noen ganger være nyttig å la den som skal lære bryterstyring få drive en type egenstudium og gjennom erfaring vinne nye ferdigheter og innsikt.

☞ Vær varsom med bruk av håndledning (prompts)

Det kan ofte være fristende å fysisk hjelpe til med å trykke på bryteren. Dette kan gå bra, men du risikerer at personen aldri vil foreta helt selvstendige brytertrykk. Må du håndlede, er det viktig at det ikke blir noe fast og gjenkjennbart mønster for hvordan dette skjer. Prøv å unngå direkte hudkontakt, løft heller i klærne. Varier eventuelt med å føre bryteren mot hånda.

☞ Unngå forventningspress og masing

Når du har vist personen muligheten som foreligger, er det viktig at du tar seg tid til å vente. Svært ofte blir vi altfor ivrige slik at rommet nærmest syder av forventning. Vi har tross alt jobbet ganske mye for å få til dette. Svært ofte er det slik at det er først når nærpersionene slapper av og tar seg en runde i rommet at aktiviteten kommer i gang. Da er det viktig med entusiastiske tilrop og ros.

STYRINGSBETINGELSER

Svært ofte vil det være hensiktsmessig å koble bryteren til en styringsboks som igjen kobles til effektene (se egen omtale i del II). Det er den som gjør at vi kan koble til det meste av det som går på strøm, også batteridrevne leker. Det boksen videre gjør er å bestemme hvordan styringen skal foregå. Den kan innstilles slik at første brytertrykk slår effekten på, andre av osv. Vår erfaring med multifunksjonshemmede er at det er det å skru på noe som er morsomt. Vi har sett få som har lyst til å skru av noe, og dermed blir effekten lett bare stående på - men her vil det selvsagt finnes unntak. Ved de øvrige to typer innstillinger som finnes, vil effekten skrues av når bryteren slippes, eller etter et på forhånd innstilt tidsintervall. Når det gjelder valg av styringsbetingelser vil dette alltid måtte gjøres ut fra individuelle vurderinger. Nedenfor følger noen momenter som bør tas med i vurderingene.

"Timer"

- Fornuftig når personen av motoriske eller andre årsaker bare flyktig trykker på bryteren og ikke har mulighet til å holde den inne.
- Kan også være lurt dersom personen fortsetter å holde på bryteren uten å ha noe bevisst forhold til det. Timeren sørger for at effekten følger først når bryteren er sluppet og deretter aktivert på nytt.
- Kort intervall på timeren (5-10 sek.) gir mange repetisjoner og kan være lurt i en innlæringsfase. Tiden bør vurderes når personen har lært å betjene bryteren. Generelt er det da vanlig å øke intervallet, men dette må prøves ut i forhold til den enkelte person og den aktuelle aktivitet. Det kan for eksempel være naturlig å ha lengre intervall på styring av et musikkanlegg enn på styring av en miksmaster.

Holdefunksjon

- Gir umiddelbar uttelling på både på og av funksjon. For noen letter dette forståelsen av hvordan bryteren virker.
- Gir kontinuerlig effekt. Gunstig dersom personen foretrekker og behersker denne betjeningsformen og dette forøvrig er overensstemmende med målet for den konkrete aktiviteten.
- Kan være en ulempe dersom personen fortsetter å holde på bryteren uten å ha noe bevisst forhold til det.

RAMMER FOR AKTIVITETENE

Når man har kommet så langt at man har funnet en eller flere bryteraktiviteter, bør man diskutere rammene for den enkelte aktivitet. Forhold som bør tas med i diskusjonen er:

- **Oppstart**

Skal personen selv ta initiativ til aktiviteten, eller bør den være timeplanstyrt. Skal han kunne velge mellom flere aktiviteter, for eksempel ut fra ulike "stasjoner" i rommet.

- **Avslutning**

Skal personen selv velge når han vil avslutte eller bør man operere med en fast varighet, for eksempel 20 minutter.

- **Variasjon**

Det er viktig at ikke man "bruker opp" aktivitetene. Sørg for variasjon innenfor den enkelte aktivitet og mellom ulike aktiviteter

1.4 EKSPANSJON OG/ELLER VARIASJON

Under punktet om rammer for aktivitetene ble det sagt noe om viktigheten av variasjon. Det å sørge for at den funksjonshemmede ikke blir lei av aktivitetene er kanskje spesielt viktig når man arbeider med multihandikappede. Dette er mennesker som ofte ikke selv har så store muligheter for å skaffe seg varierte opplevelser og erfaringer. Det er vi som er rundt dem som må sørge for variasjonen. Mange har lang praksis med passivitet og faller lett tilbake i gamle mønstre. Dette er så innlysende, men vi glemmer det lett i vår iver over å ha fått i gang egenaktivitet. Jeg har selv vært med på å la en gutt, som i utgangspunktet åpenbart trivdes med å bryterstyre musikk, gjøre dette så ofte at aktiviteten over tid ble snudd til noe negativt. Sett på bakgrunn av at dette var en av de få aktivitetene han var delaktig i, var dette svært beklagelig. I ettertid kan vi tenke at vi kanskje burde ha sørget for større variasjon og bredde i musikktilbudet. Vi burde kanskje ha vært mer restriktive med tilgangen til musikkanlegget og vi burde ha lett mer etter andre aktiviteter han kunne variert mellom. Det å være i forkant når det gjelder å

sørge for variasjon i tilbudene, vil alltid være svært viktig, enten man ser for seg videre utviklingsmuligheter eller ikke.

Når det gjelder muligheter for utvikling og tilegnelse av nye ferdigheter er dette noe vi alltid må være våkne for. Slike muligheter er ikke alltid begrenset av alder og det er aldri for sent å lære noe nytt. Hvis vi skal si noe mer spesifikt om dette, er det kanskje likevel slik at utviklingspotensialene er større jo yngre den funksjonshemmede er. Dette kan skyldes den tidligere nevnte nysgjerrighet og utforskertrang og appetitt på ny læring som vi ofte observerer hos barn. Det er viktig at vi ivaretar denne iveren etter nye erfaringer med å stadig sørge for utfordringer som er tilpasset den enkeltes nivå

DEL II

PRESENTASJON AV NOEN AKTUELLE HJELPEMIDLER

I løpet av de siste 10-15 årene har det skjedd en formidabel utvikling når det gjelder utvalg og tilgjengelighet når det gjelder brytere, styringssystemer og det som kan styres. Det er i dag mulig å finne fram til brytere for nesten enhver motorikk, fra det mest fjærlette trykk til mer grovmotoriske handlinger med arm eller hånd. Det finnes ulike typer styringssystemer som forbinder bryter og det som skal bryterstyres. De er alle enkle og brukervennlige. I prinsippet kan alt som går på strøm samt batteridrevne gjenstander kan bryterstyres.

BRYTER	VURDERING	LEVERANDØR
<p>"Kinnbryter Dergonik"</p> <p>Betjenes med et lett trykk på den hvite ballen.</p>	<p style="text-align: center;">😊</p> <p>Gir god auditiv og taktil tilbakemelding på trykk. Den sterke rødfargen kan virke oppmerksomhetsfangende, og oppmuntre til brytertrykk.</p> <p style="text-align: center;">☹️</p> <p>"Svanehals"-stativet kommer lett ut av posisjon. Skrufestet egner seg bare for plane overflater. (bord og lignende).</p>	<p>GEWA Telefon: 66996000</p>
<p>"Jellybean" montert på "Slim Armstrong"-stativ</p> <p>Betjenes med et lett trykk på den hvite ballen.</p>	<p style="text-align: center;">😊</p> <p>5 ulike farger gir muligheter for visuell tilrettelegging. 3 skruer hull muliggjør feste på bord, vegg og lignende. Med "Slim Armstrong"-stativ kan bryteren fikseres i en hvilken som helst posisjon Dette åpner for ulike betjeningsmåter. Solid utførelse.</p> <p style="text-align: center;">☹️</p> <p>I noen tilfeller for tungt betjeningstrykk.</p>	<p>Falck AS Telefon: Oslo 22989770 Risør37149450 Trh 95216633</p>

BRYTER	VURDERING	LEVERANDØR
<p>"Big Red"</p> <p>Betjenes med et relativt lett trykk hvor som helst på den fargede flaten.</p>	<p style="text-align: center;">😊</p> <p>5 ulike farger gir muligheter for visuell tilrettelegging. 3 skruehull muliggjør feste på bord, vegg og lignende. "Big Red" har en større treffplate enn "Jelly Bean". Med "Slim Armstrong"-stativ kan bryteren fikseres i en hvilken som helst posisjon Dette åpner for ulike betjeningsmåter. Solid utførelse.</p> <p style="text-align: center;">☹️</p> <p>I noen tilfeller for tungt betjeningstrykk.</p>	<p>Falck AS Telefon: Oslo 22989770 Risør37149450 Trh 95216633</p>
<p>"Fjærbryter"</p> <p>Betjenes ved å dra i eller skyve på den gule stilken.</p>	<p style="text-align: center;">😊</p> <p>Bryteren egner seg ofte for personer med spasmer, fordi man ikke "henger seg opp" i bryteren. Den kan også være en god første bryter fordi den kan plasseres slik at personen i starten bare tilfeldig kommer borti den og på denne måten kommer i gang.</p> <p style="text-align: center;">☹️</p> <p>"Svanehals"-stativet kommer lett ut av posisjon. Sokkelen tipper ved litt hardhendt behandling.</p>	<p>Riktige Leker A/S Telefon: 22332384</p>
<p>Spakbryter</p> <p>Bryteren betjenes med å dra i spaken. Spakens vandring kan justeres.</p>	<p style="text-align: center;">😊</p> <p>Bryteren har en solid utførelse og kan skrues fast i underlaget. Tåler litt hardhendt behandling.</p> <p style="text-align: center;">☹️</p> <p>Leveres med stor "jackplugg". Dette gjør at man må bruke en overgangsplugg ("Jack-mini-jack") for å koble til Falcks styringsbokser.</p>	<p>Riktige Leker A/S Telefon: 22332384</p>

BRYTER	VURDERING	LEVERANDØR
<p>Snorbryter</p> <p>Bryteren festes med 4 sugekopper og betjenes med å dra i snora</p>	<p style="text-align: center;">😊</p> <p>Snorbryteren fungerer ok og den relativt korte snoren kan jo skjøtes ved behov.</p> <p style="text-align: center;">😞</p> <p>Sugekoppene fungerer dårlig. Bryteren leveres med stor "jackplugg". Dette gjør at man må bruke en overgangsplugg ("Jack-Minijack") for å koble til Falcks styringsbokser.</p>	<p>Riktige Leker A/S Telefon: 22332384</p>
<p>Pinnebryter</p> <p>Bryteren betjenes ved at pinnen plasseres i hullet</p>	<p style="text-align: center;">😊</p> <p>Bryteren har en solid utførelse og egner seg ypperlig til enkel tegnøkonomi.</p> <p style="text-align: center;">😞</p> <p>Bryteren leveres med stor "jackplugg". Dette gjør at man må bruke en overgangsplugg ("Jack-Minijack") for å koble til Falcks styringsbokser.</p>	<p>Riktige Leker A/S Telefon: 22332384</p>
<p>Innspasningsbryter</p> <p>Bryteren betjenes ved at "riktig" kloss settes på plass.</p>	<p style="text-align: center;">😊</p> <p>Bryterne finnes i ulike geometriske former og kan males i ønskede farger og gir dermed mulighet for matching både på form og farge.</p> <p style="text-align: center;">😞</p> <p>Bryteren leveres med stor "jackplugg". Dette gjør at man må bruke en overgangsplugg ("Jack-Minijack") for å koble til Falcks styringsbokser.</p>	<p>Riktige Leker A/S Telefon: 22332384</p>
<p>Mattebryter</p> <p>Bryteren betjenes ved lett belastning på puten</p>	<p style="text-align: center;">😊</p> <p>Bryteren egner seg for eksempel godt til å trene på forflytning.</p>	<p>Riktige Leker A/S Telefon: 22332384</p>

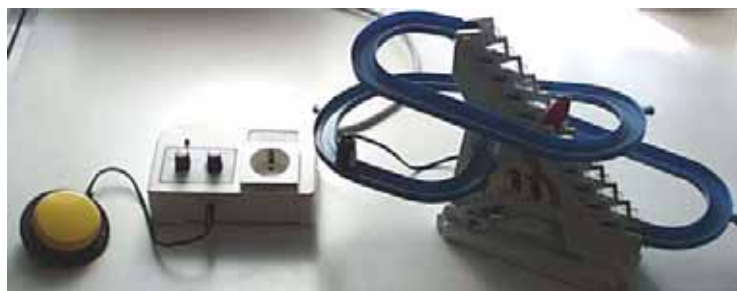
STYRINGSBOKSER

BOKS	BESKRIVELSE	LEVERANDØR
"Linda" 5711 	<p>"Linda" er en styringsboks som kobles mellom bryter og det som skal styres. Boksen har 3 mulige innstillinger:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Holdefunksjon (effekt så lenge bryteren holdes inne) • Timerfunksjon (regulerbart tidsintervall på effekt) • På/av funksjon (1.trykk på, 2. trykk av) 	Falck AS Telefon: Oslo 22989770 Risør37149450 Trh 95216633
"Kari" 5700 	Digitalisert versjon av "Linda", med trykknapper. Har også mulighet for infrarød fjernstyring (2 kanaler)	Falck AS
"Jens" 	Samme muligheter som "Linda", men har i tillegg mulighet for "seriekobling" av opptil 4 brytere. Først når alle tilkoblede brytere er betjent, i riktig rekkefølge, utløses effekten	Falck AS
"Lydia" 5718 	"Lydia" gjør det mulig å bryterstyre musikk og video/TV, uten forsinkelse. Boksen gjør det også mulig å bryterstyre Cd-spillere uten at musikken starter på begynnelsen av CD en hver gang bryteren betjenes. Kan benyttes alene med holdefunksjon eller kobles sammen med "Linda", "Kari" eller "Jens", for timer- eller på/av funksjon.	Falck AS
"Duett" 6708 	"Duett" gjør at to brytere må aktiveres samtidig for at effekt skal oppnås. Dette kan gi både sikkerhetsmessige og metodiske fordeler.	Falck AS
Lekekabel 	Kabelen gjør det mulig å bryterstyre batteridrevne leker som ikke er spesialtilpasset for bryterstyring. Kobles mellom batteri og kontaktpunkt	Falck AS

EKSEMPLER PÅ OPPKOBLING AV EFFEKTER

Eksempelet viser en vifte som styres via 220 volt uttaket på Lindaboksen. Via styringsboksen bestemmes det om viften skal styres med timer, holdefunksjon eller på/av. En hvilken som helst elektrisk artikkel kan bryterstyres på samme måte, så sant den ikke overstiger 1320 Watt.

Eksempelet viser en batteridreven pingvinrutsjebane som bryterstyres via egen utgang på "Lindaboksen". Alle batteridrevne leker kan styres på samme måte. Enkelte leker kommer ferdig med kabel.

Eksempelet viser sammenkobling av en Lindaboks og en Lydiaboks via en minijack-kabel. En slik kobling muliggjør styring av alle typer musikkanlegg med separate høyttalere. Den gir også mulighet for bryterstyring av video og TV. Via Lindaboksen bestemmes det om effekten skal styres med timer, holdefunksjon eller på/av. (Lydiaboksen kan også brukes separat med holdefunksjon)

TALEMASKINER

<p>"BigMack"</p> 	<p>Samme bryter som "Big Red", men med en innebygget talemaskin. Lett å lese inn en melding på inntil 20sek. Finnes i fire ulike farger og kan også styres av ekstern bryter.</p>	<p>Falck AS Telefon: Oslo 22989770 Risør37149450 Trh 95216633</p>
<p>"AbleLink 1"</p> 	<p>AbleLink 1 er en mindre utgave av "BigMac". Flere talemaskiner kan linkes sammen.</p>	<p>Falck AS</p>
<p>"Viljetaler"</p> 	<p>Talemaskin med inntil fire meldinger 4x4 sekunder. Kan styres ved å trykke på feltene på maskinen eller ved eksterne brytere</p>	<p>Falck AS</p>